

Μ. Ι. Γιόση, «Σαρκαστικός αυτό-έπαινος στην αρχαία ελληνική τραγωδία: 'τόποι' και λειτουργία»

Περίληψη

Ο εγκωμιαστικός λόγος απαντά συχνά στην αρχαία ελληνική τραγωδία. Ακόμα και στη μορφή του αυτο-επαίνου –που μαρτυρείται σε αρκετές περιπτώσεις– φέρει τα τυπικά χαρακτηριστικά του εγκωμίου: αναφορά στην ευγενική (ή θεϊκή) καταγωγή των ηρώων, στα κατορθώματα ή τις αρετές τους, σε όλα εκείνα τα στοιχεία που αναδεικνύουν ένα πρόσωπο του δράματος σε *μειζον ἢ καθ' ἡμᾶς* (περιλαμβανομένων και των *παθῶν* τους). Στην εξύμνηση αυτή που εισάγεται συνήθως με ρήματα όπως *αίνῶ, ἐπαινῶ, εὐχόμαι, ἀυχέω, καυχῶμαι, μεγαλαυχέω, ἐπαίρομαι, κομπάζω* κ.ά. μπορούμε να διακρίνουμε στοιχεία *ὑπερβολῆς* (ή και *λιτότητος*), πράγμα που υποδηλώνει ήδη μια πρώτη σύγκριση με το φαινόμενο της *εἰρωνείας*, αλλά και του σαρκασμού (που θα μας απασχολήσει εδώ), μέσω της κοινής αναφοράς στο στοιχείο της απόστασης ή απόκλισης από την πραγματικότητα (ή την αλήθεια, κατά τον Αριστοτέλη, η οποία αποτελεί το μέσον ανάμεσα σε δύο ακρότητες). Η *εἰρωνεία* θα χαρακτηριστεί *προσποίησης* (*dissimulatio, simulatio*) και θα παραδοθεί προς διερεύνηση στη μεταγενέστερη θεωρητική σκέψη (η οποία θα την μελετήσει όχι ως λεκτικό απλώς φαινόμενο αλλά και ως τρόπο συμπεριφοράς ή στάσης ζωής).

Αντίθετα από τη λ. *εἴρων* και τα παράγωγά της που μαρτυρούνται τρεις φορές στον Αριστοφάνη (*Νεφ.* 449, *Όρν.* 1211 και *Σφηκ.* 174 – με την κωμωδία να καθιερώνει τους τύπους του Είρωνα και του Αλαζόνα, τους οποίους θα ορίσει στη συνέχεια ο Αριστοτέλης) και καμία φορά στις σωζόμενες τραγωδίες, η λ. *σαρκασμός* εμφανίζεται πολύ αργότερα στην αρχαία γραμματεία (1^ο-2^ο αι. μ.Χ.). Ο θεωρητικός λόγος για την ειρωνεία, κυρίως στο πλαίσιο της ρητορικής, αλλά και τη ηθικής (Αριστοτέλης, Κικέρων, Κοϊντιλιανός, για να μνημονεύσουμε τα αρχαιότερα δείγματά του), φαίνεται ότι ακόμα και σήμερα καλύπτει και τον λόγο περί σαρκασμού, αφού η δύο όροι χρησιμοποιούνται εναλλακτικά για να δηλώσουν την λεκτική ή φραστική ειρωνεία, κατά την οποία το νόημα το λεγομένων είναι το αντίθετο από αυτό που φαινομενικά δηλώνουν. Δεν φαίνεται να υπάρχει συμφωνία ανάμεσα στους μελετητές (φιλοσόφους, γλωσσολόγους, ψυχολόγους κ.α.) για το αν ο σαρκασμός υπάγεται στον γενικότερο όρο 'ειρωνεία' ή αν αποτελεί εντελώς ξεχωριστό φαινόμενο. Για την παρούσα μελέτη, ο σαρκασμός συνδέεται με τη λεκτική ειρωνεία μόνο που αποτελεί μια πιο 'οξυμένη' εκδοχή της, η οποία επιστρατεύει και τόνο, ένταση ή χρωματισμό της εκφοράς του λόγου, ή υποδεικνύει ακόμα και κινήσεις ή χειρονομίες, *σχήματα* δηλ. της δραματικής αναπαράστασης.

Τα υπό εξέταση χωρία από τις σωζόμενες τραγωδίες και των τριών τραγικών (βλ. *handout*) που φέρουν – κατά τη άποψή μου– χαρακτηριστικά σαρκαστικού αυτο-επαίνου δεν είναι πολλά, ωστόσο θεωρώ ότι οδηγούν σε γόνιμα συμπεράσματα για τις ιδιαίτερες απαιτήσεις του *τρόπου* αυτού στο πλαίσιο του συγκεκριμένου δραματικού είδους, αλλά και της λειτουργίας του σε καθεμιά από τις επιλεγμένες τραγωδίες.